

ANDRZEJ PELISIAK

OSADA Z POCZĄTKÓW EPOKI BRĄZU W SIĘGANOWIE (STAN. 3), WOJ. SIERADZ

I. UWAGI WSTĘPNE

Najwcześniejsze udokumentowane znaleziska z okolicy Sięganowa pochodzą z badań powierzchniowych przeprowadzonych przez H. Wiklaka w latach pięćdziesiątych. Odkryto wtedy osadę kultury pucharów lejkowatych, oznaczoną jako Sięganów, stan. 1. Systematyczne prace archeologiczne w tym rejonie wykonano pod kierunkiem autora niniejszego opracowania w latach 1984—1987, w ramach programu badań osadnictwa neolitycznego i z początków epoki brązu w środkowej części dorzecza Grabi (zlewisko Warty). Składały się na nie zdjęcia archeologiczne oraz wykopaliska w Sięganowie, stan. 1, i na osadach z początków epoki brązu w Sięganowie, stan. 3 (A. Pelisiak 1987a, 1988a), a także w Łopatkach, stan. 11 i 12 (A. Pelisiak 1988b).

Osada w Sięganowie, stan. 3 (51°34'55"N, 19°06'05"E) położona jest w lewobrzeżnej części doliny rzeki Końskiej (dopływ Grabi) (ryc. 1). Usytuowana jest na wyniesieniu zbudowanym z piasków aluwialnych i żwirów w obrębie dna doliny. Od wschodu wyniesienie ograniczone jest terasą zalewową z obecnym korytem Końskiej oraz korytami kopalnymi. Od zachodu oddzielone jest od krawędzi doliny dwoma korytami kopalnymi w wyraźnym obniżeniu terenu. Obszar osady wywyższony jest ponad strefę zalewową w granicach 1—2 m. Wysoczyzna w najbliższym jej otoczeniu zbudowana jest ze żwirów i glin. Miejscami wyścielają ją płyty piasków eolicznych.

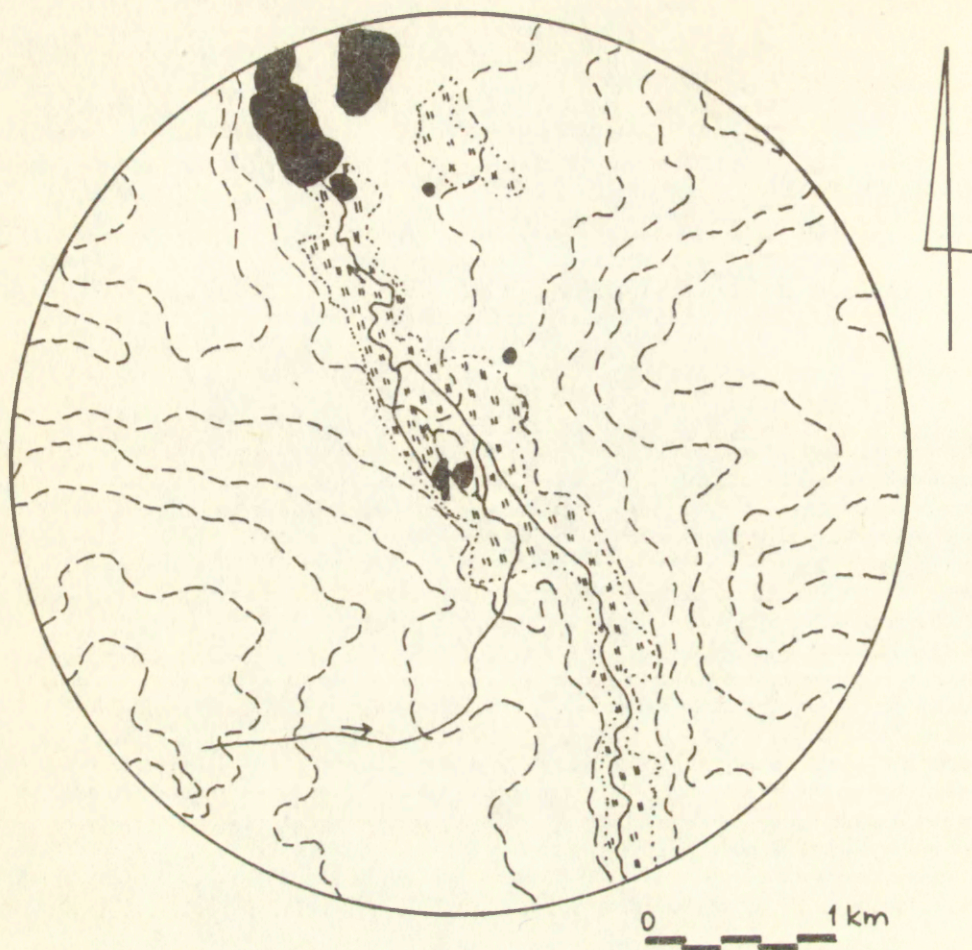
W trakcie dwóch sezonów (lata 1986 i 1987) przebadano powierzchnię 540 m². Odkryto pozostałości obiektu słupowego, 92 zabytki krzemienne, 5 kamiennych i 88 fragmentów naczyń.

II. ZALEGANIE ZABYTKÓW

W próchnicy (o miąższości 20—25 cm) zabytki występowały sporadycznie. Pod nią znajdowały się utwory akumulacji rzecznej: drobne żwiry i piaski. W ich stropie, w warstwie o miąższości do 10 cm, odkryto większość fragmentów ceramiki, materiałów krzemianych i kamiennych. Bezpośrednio pod próchnicą ukazały się również pozostałości obiektu słupowego. Ruchomy materiał zabytkowy koncentrował się w jego obrębie oraz w otoczeniu na powierzchni ok. 300 m² (ryc. 2). Poza jednym skupiskiem odłupków krzemianych zabytki występowały w układzie rozproszonym.

III. POZOSTAŁOŚCI URZĄDZEŃ STAŁYCH

Wspomniane wyżej pozostałości obiektu słupowego są jedynymi odkrytymi na osadzie śladami jej przestrzennego zagospodarowania. Jego zarys wyznaczała ciemniejsza niż otoczenie warstwa w kształcie owalu o wymiarach ok. 5 × 6,5 m i miąższości do 15 cm. Sądzymy, poprzez pewne podobieństwo do zaciemnień odkrytych wewnątrz obiektów mieszkalnych na osadzie kultury pucharów lejkowatych w Dobroniu, stan. 1 (A. Pelisiak 1985), że powstała ona na skutek rozkładu i przenikania do podłoża

Ryc. 1. Sięganów, stan. 3. Otoczenie osady w promieniu 1,5 km:

□ — Sięganów, stan. 3; 2 — inne punkty osadnicze z początków epoki brązu

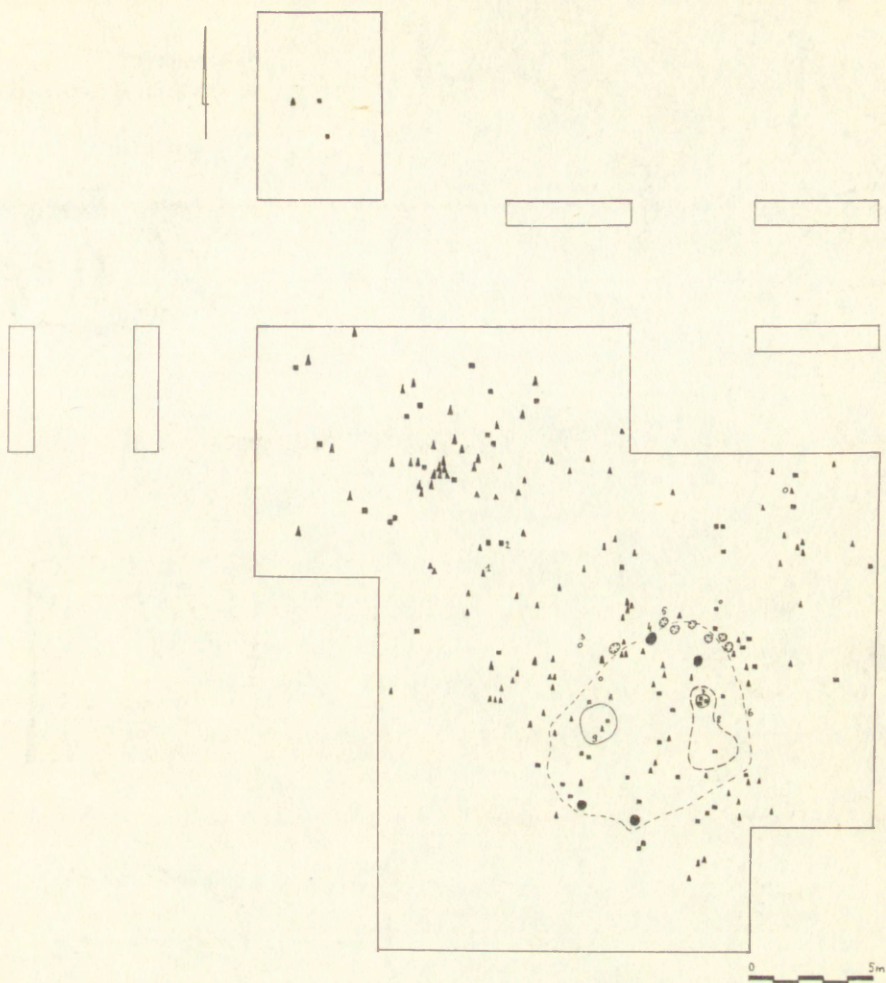
Rys. M. Pelisiak

The surroundings of the settlement within the radius of 1.5 km:

□ — Sięganów. site 3; 2 — other settlement locations from the beginning of the Bronze Age

szczątków organicznych. Zdecydowanie ciemniejszym, jasnobrązowym kolorem odznaczała się jej część wschodnia. Fakt ten wskazywałby na pewne zróżnicowanie intensywności użytkowania różnych części obiektu. W obrębie opisywanej warstwy zarejestrowano płat silnie przepalonego podłoża z drobkami węgla drzewnych. Jest to prawdopodobnie ślad po palenisku. Na jej obrzeżu zaś, w części północnej, odkryto 7 otoczków kamiennych ułożonych półkolistie. Specyficzne ich umiejscowienie wskazuje, że pierwotnie mogły stanowić element konstrukcji ścian. Budowla wspierała się na czterech słupach (dwa odkryto w części północnej, dwa w części południowej). W rzucie poziomym dołki posłupowe osiągały średnice 35—55 cm, ich głębokość wynosiła zaś 45—55 cm od poziomu identyfikacji.

Należy więc przyjąć, że mamy tu do czynienia z pozostałością obiektu mieszkalnego. Niewielka liczba

Ryc. 2. Sięgánów, stan. 3. Planigrafia zabytków:

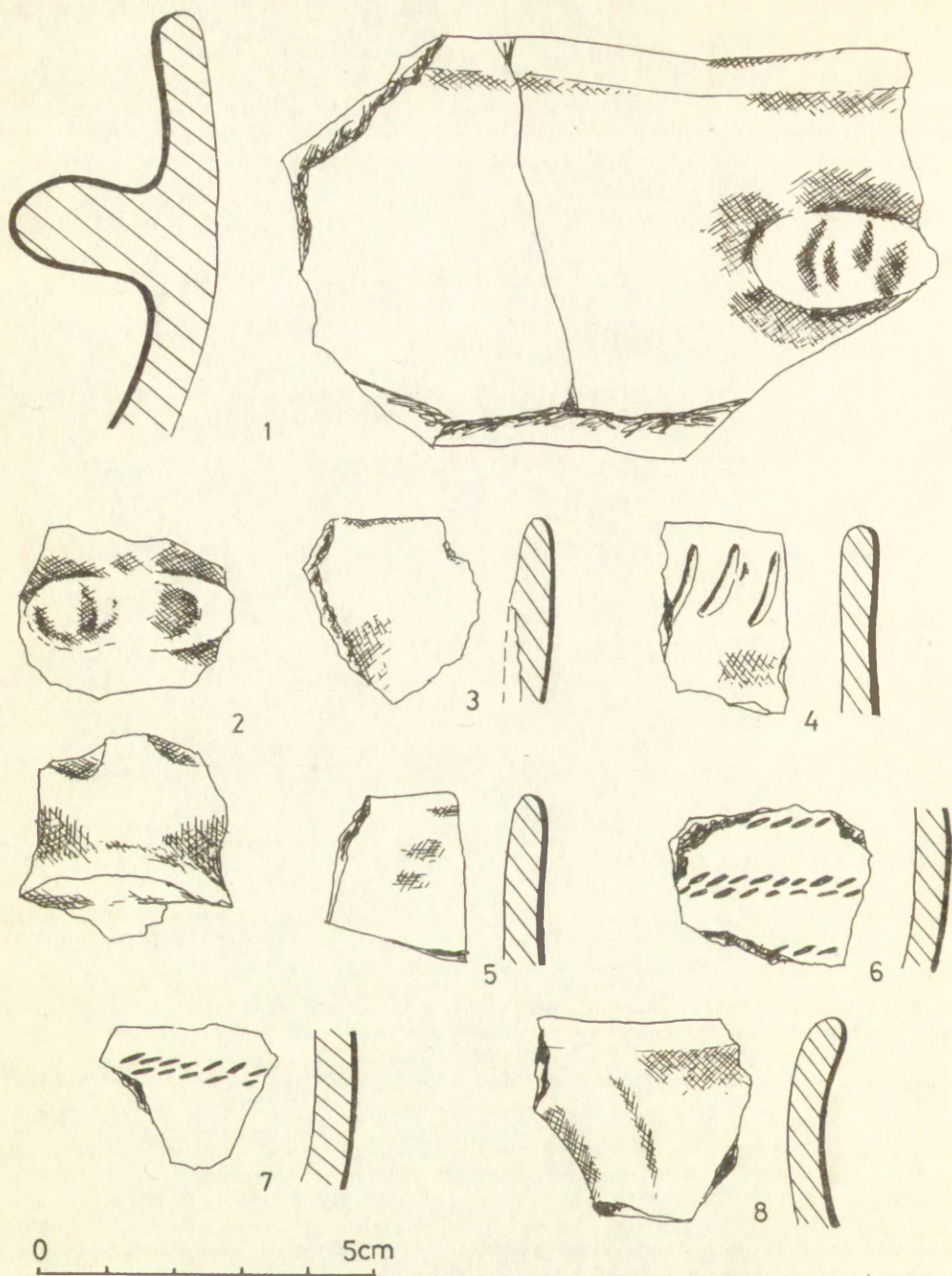
1 — fragmenty ceramiki 2 — zabytki krzemienne; 3 — zabytki kamienne; 4 — dolki postłupowe; 5 — kamienie; 6 — granica warstwy wyznaczającej zarys szalasu; 7 — składzik odslupków krzemiennych; 8 — granica najintensywniej zabarwionej części warstwy; 9 — ład po palenisku

Rys. M. Pelisiak

Distribution of artifacts:

1 — potsherds; 2 — flint artifacts; 3 — stone artifacts; 4 — postholes; 5 — stones; 6 — outlines of the shed; 7 — the cache of flint flakes; 8 — limit of the intensely coloured part of the layer; 9 — traces of hearth

elementów konstrukcyjnych skłania do przypuszczenia, iż była ona prosta, z założenia przeznaczona zapewne do stosunkowo krótkiego użytkowania. Hipotezę tę potwierdza w pewnym stopniu brak polepy lub niewypalanej gliny. Za krótkotrwałym funkcjonowaniem obiektu przemawia również mała liczba zabytków ruchomych.

Ryc. 3. Sieganów, stan. 3. Wybór ceramiki

Selection of pottery

Rys. M. Cyrek

IV. CERAMIKA

Odkryto 88 fragmentów naczyń. Mała ich liczba nie wystarcza do dokonania pełnej rekonstrukcji kształtów. Ceramikę ogólnie podzielić można na dwie grupy. Pierwszą stanowią ułamki dużych garnków z guzami pod krawędzią (ryc. 3:1). Nie zarejestrowano na nich jakichkolwiek motywów zdobniczych. Charakterystyczną ich cechą technologiczną jest domieszka tłucznia skalnego. Powierzchnia jest powleczone warstwą rozwodnionej glinki i była gładzona. Takie naczynia spotykamy powszechnie na stanowiskach kultury mierzanowickiej (J. Machnik 1978, Tabl. XX: 6, 7; 1979, Abb. 1: 10).

Drugą grupę tworzą ułamki ścian, również dużych form, o grubości 0,5–1 cm (ryc. 3: 2–3, 5–8). Gлина posiada domieszki gruboziarnistego tłucznia „wybijającego” na powierzchnię. Naczynia tej grupy zdobione są niekiedy odciskami sznura dwudzielnego skręconego luźno w układzie pasm (ryc. 3: 6, 7). Tego typu zdobienie spotykamy powszechnie w różnych ugrupowaniach tzw. episznurowego przykarpacciego kręgu kulturowego.

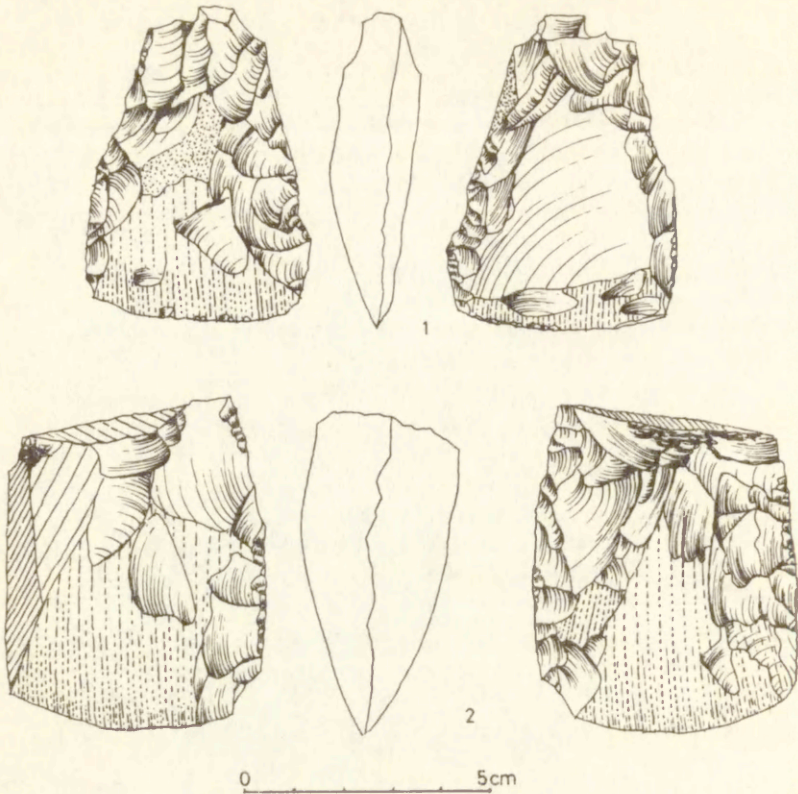
V. MATERIAŁY KRZEMIENNE

Na stanowisku znaleziono 92 zabytki krzemienne. Najliczniej reprezentowane są surowe czekoladowe. W znacznie mniejszej ilości występują krzemienie: świeciechowski, pasiasty i kredowy narzutowy. Dwóch przepalonych odłupków nie udało się sklasyfikować surowcowo (tabela 1).

Tabela 1. Sięganów, stan. 3. Struktura surowcowa inwentarza krzemienego

	Siekiera	Narzędzia nożowate	Inne narzędzia	Odlupki	Wióry metryczne	Okruchy negatywowe	Razem
Krzemień czekoladowy	—	8	3	49	3	4	67
Krzemień świeciechowski	—	4	1	7	—	1	13
Krzemień pasiasty	2	1	—	3	—	—	6
Krzemień kredowy narzutowy	—	2	—	2	—	—	4
Krzemień przepalony	—	—	2	—	—	—	2
Razem	2	15	6	61	3	5	92

Stosunkowo liczną grupę w tym zbiorze tworzą narzędzia. Wskaźnik narzędziowy, wyliczony wg wzoru zaproponowanego przez J. Kopacza (1988), wynosi bowiem 25. Wśród tych wyrobów najbardziej spektakularnymi formami są dwie siekiery dwuścienne z krzemienia pasiastego. Okaz zachowany w całości wykonany jest z masywnego odlupka korowego (ryc. 4: 1). Zabiegi przygotowawcze ograniczyły się tutaj do uformowania krawędzi bocznych, ostrza i obucha. Jedna ze ścian (dolna część odlupka) w zasadzie nie nosi śladów dodatkowej obróbki, druga retuszowana była fragmentarycznie (zachowana partia kory). Zagładzone jest tylko ostrze.

Ryc. 4. Sięganów, stan. 3. Sikiery z krzemienia pasiastego

Rys. M. Cyrek

Axes of striped flint

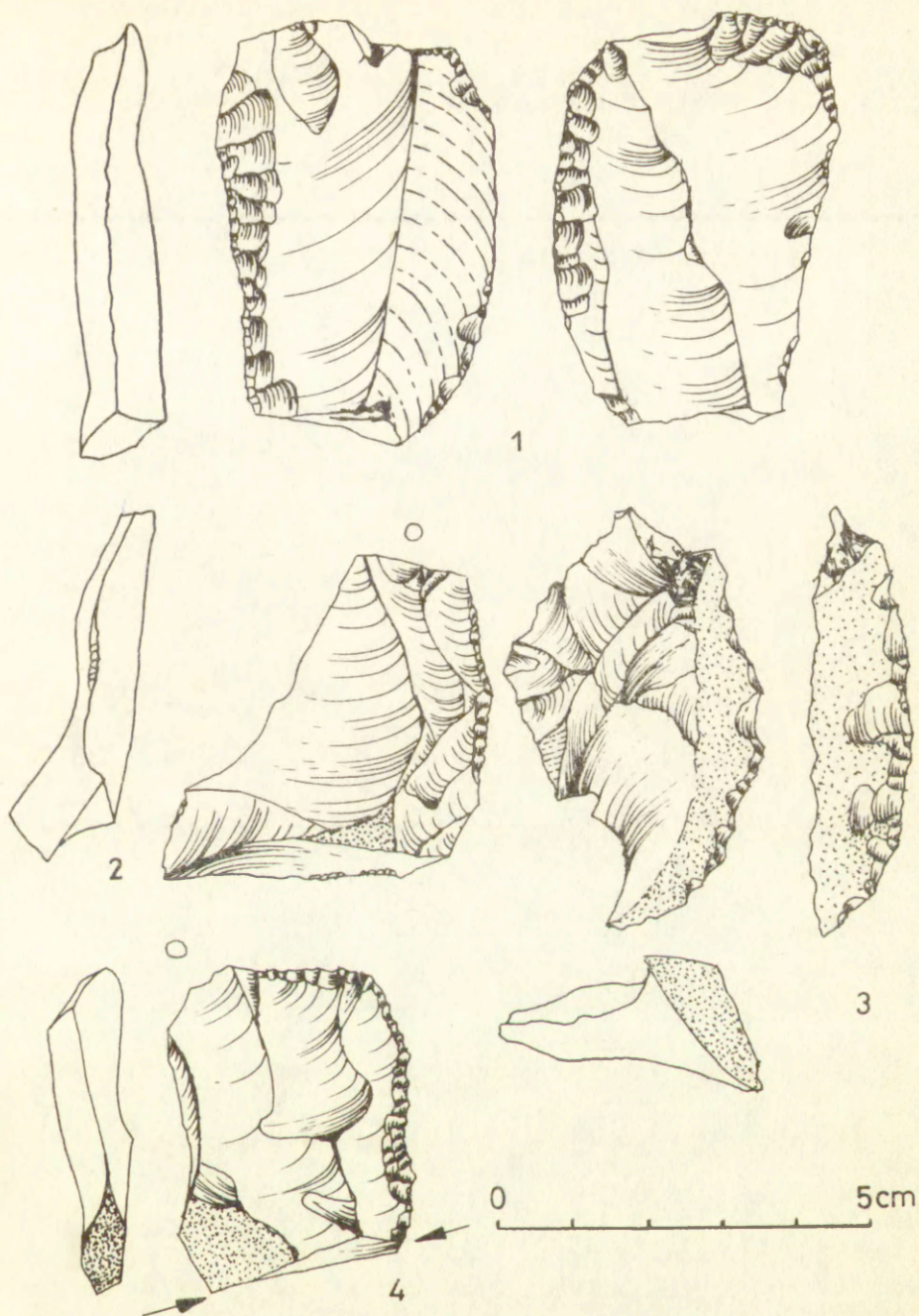
Z zachowanego fragmentu drugiej sikiery można wnioskować o jej znacznych rozmiarach (ryc. 4: 2). Wykonano ją prawdopodobnie z bloku krzemienia. Ściany starannie przygotowano i, podobnie jak ostrze, zagładzono. Sikieta ta złamała się najprawdopodobniej w skutek jej złego osadzenia w oprawie (D. Olausson 1983).

Najliczniej jednak reprezentowane są wśród narzędzi odłupkowe formy nożowate, a między nimi noże z tylcem (ryc. 5: 1, 4; 6: 2—4). Części pracujące retuszowane są płasko, jednostronnie, obustronnie lub zwrotnie. Niektóre narzędzia mają jedynie ślady pracy na krawędziach.

Jako formy specyficzne należy uznać narzędzia nożowate z tylcem wykonane z odłupków z krzemienia świeciechowskiego powstałych w trakcie użytkowania sikierek (ryc. 7: 3, 5, 6).

Zestaw narzędzi uzupełniają:

1. Przekłuwacz wykonany z niewielkiego odłupka z krzemienia świeciechowskiego (Ryc. 8: 2).
2. Formą nietypową w inwentarzach z początków epoki brązu jest półtylczak z krzemienia czekoladowego (ryc. 8: 3). Typologicznie nawiązuje on do „sierpaków” odkrywanych często na osadach kultury lendzielskiej (np. R. Grygiel 1986, Fig. 90: 1—4; 101: 5; A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1979, Ryc. 69: 12, 13). Należy jednak zaznaczyć, że formalnie podobny okaz, choć wykonany z innego surowca, pochodzi z osady kultury mierzanowickiej z Iwanowic, na której występują również starsze obiekty związane z cyklem lendzielsko-pułgarskim (J. Kopacz 1976, Ryc. IV: 3). Z uwagi na odkrycie naszego

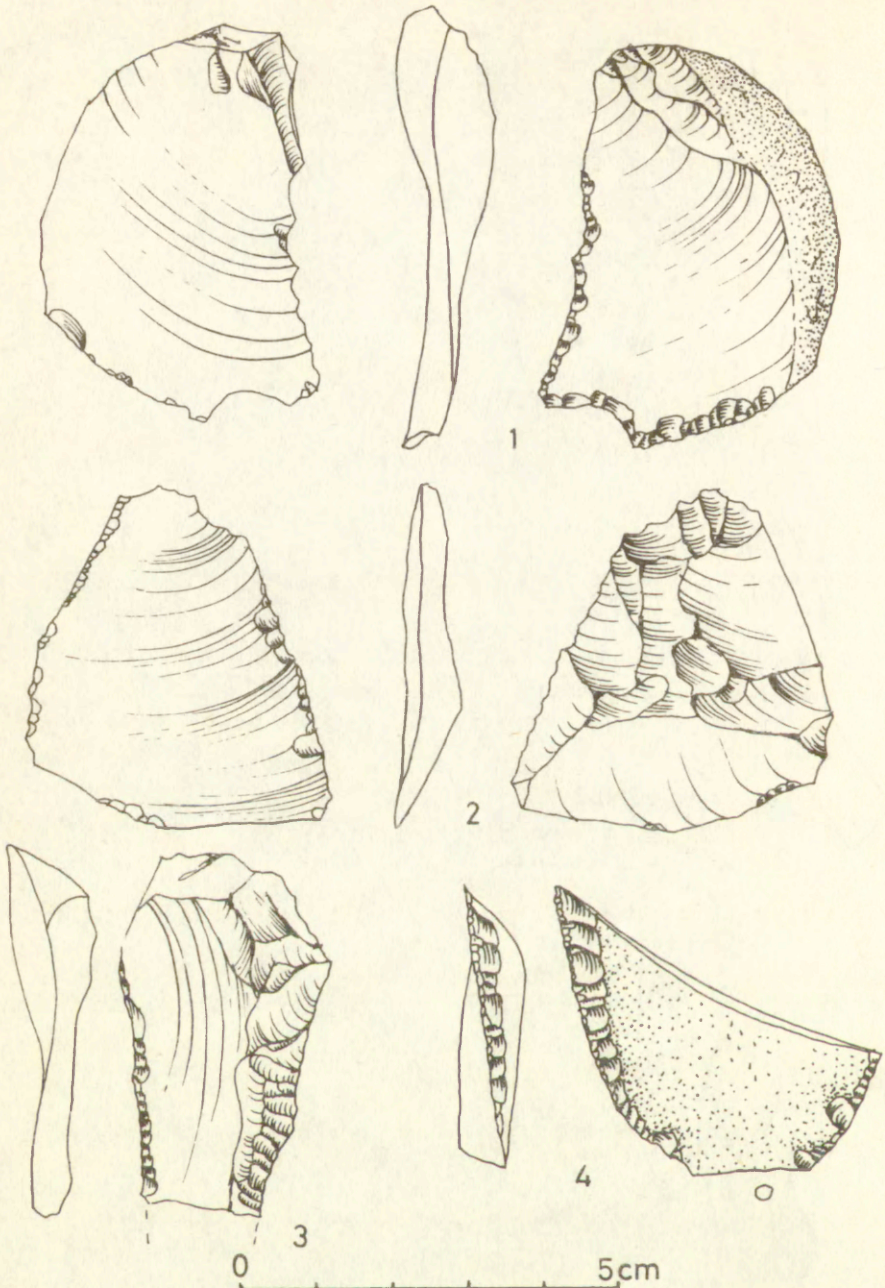
Ryc. 5. Sieganów, stan. 3. Wybór zabytków krzemienych:

3 — krzemień pasiasty, pozostałe — krzemień czekoladowy

Selection of flint artifacts:

3 — striped flint, the remaining — chocolate flint

Rys. M. Cyrek

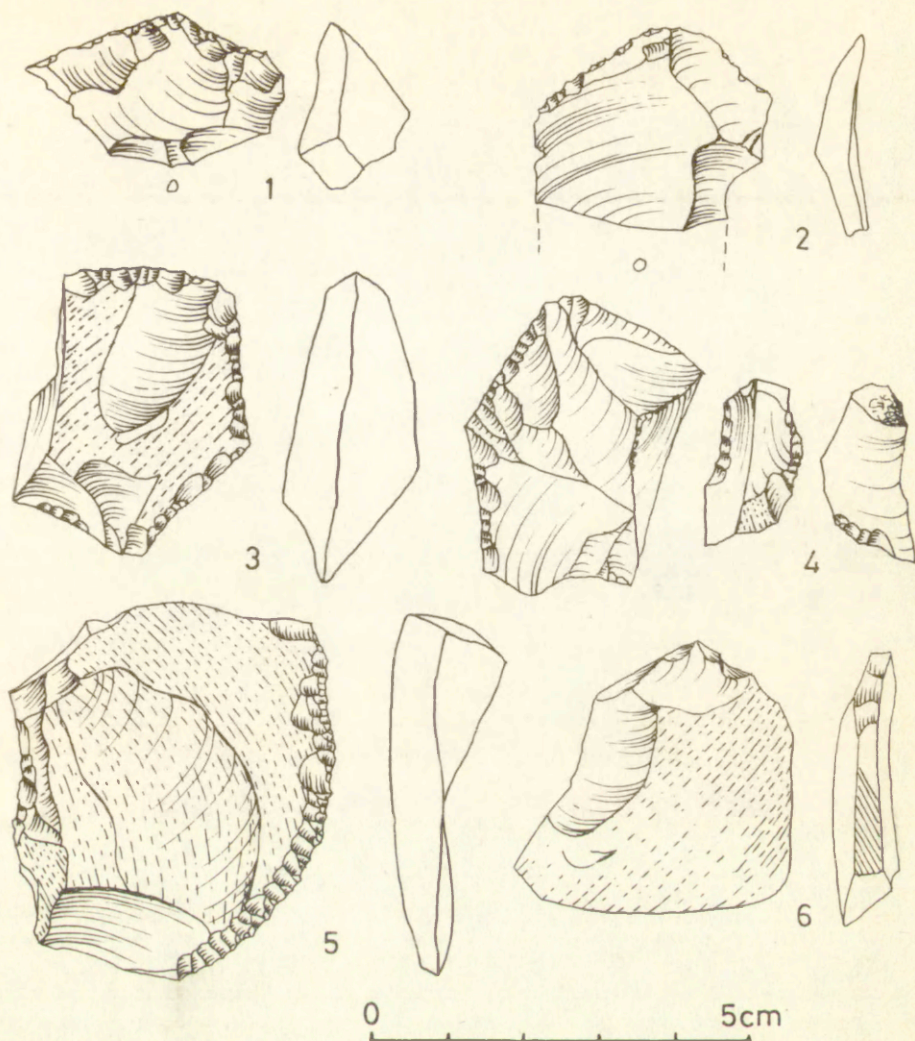
Ryc. 6. Sięganołów, stan. 3. Wybór zabytków krzemienych:

4 — krzemień kredowy narzutowy, pozostałe — krzemień czekoladowy

Selection of flint artifacts:

4 — cretaceous erratic flint; the remaining — chocolate flint

Rys. M. Cyrek

Ryc. 7. Sięganów, stan. 3. Wybór zabytków krzemiennych:

1, 2 — krzemień czekoladowy; 3, 5 — krzemień świeciechowski; 4 — krzemień kredowy narzutowy; 6 — krzemień pasiasty

Rys. M. Cyrek

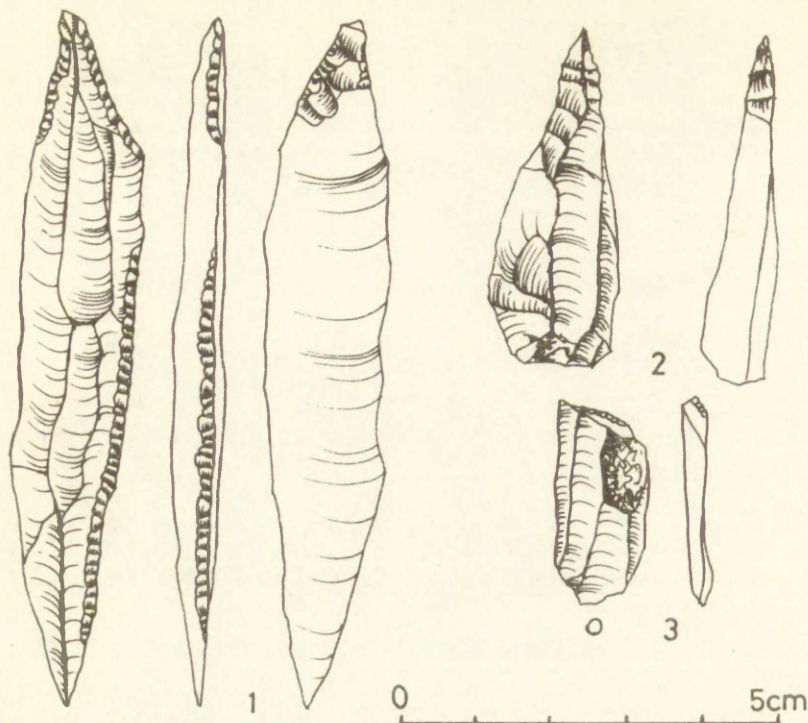
Selection of flint artifacts:

1, 2 — chocolate flint; 3, 5 — Świeciechów flint; 4 — cretaceous erratic flint

zabytku w sąsiedztwie śladów osadnictwa kultury pucharów lejkowatych nie można wykluczyć jego związku z tą właśnie kulturą.

3. Zabytkami niecharakterystycznymi są dwa niewielkie okruchy (łuszczenie?) z krzemienia czekoladowego (ryc. 9:). Silnie zbite, „skruszone” krawędzie i częściowo ścianki sugerują, że były to tłuki, może retuszery krzemienne.

Najliczniejsze wśród zabytków krzemiennych są odłupki. Na specjalną uwagę zasługuje składzik 33 okazów, wykonanych z krzemienia czekoladowego, znaleziony w obrębie omówionej wcześniej budowli

Ryc. 8. Sięganów, stan. 3. Wybór zabytków krzemiennych

1 — krzemień jurajski; 2 — krzemień świciechowski; 3 — krzemień czekoladowy

Rys. M. Cyrek

Selection of flint artifacts;

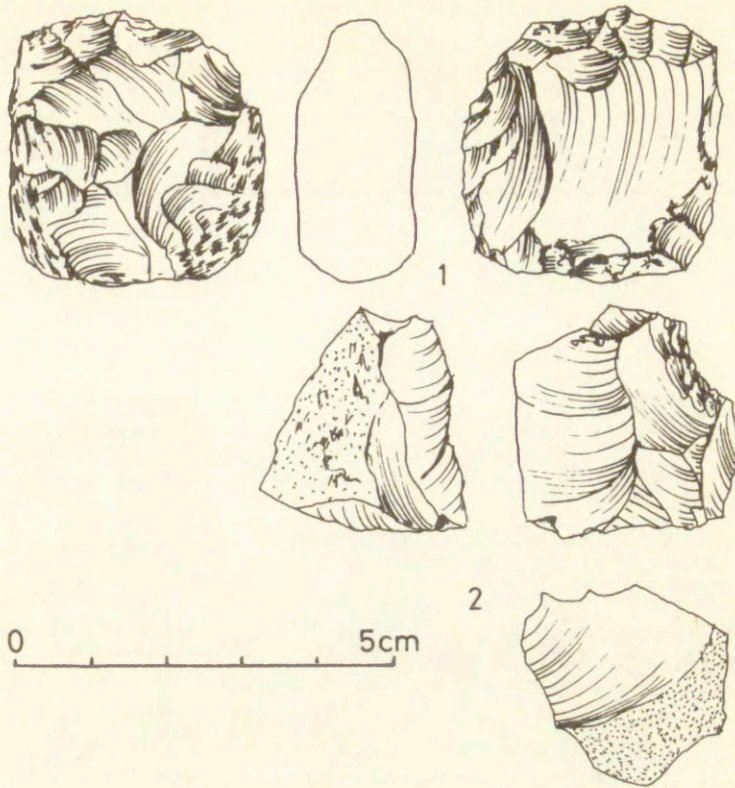
1 — Jurassic flint; 2 — Świeciechów flint; 3 — chocolate flint

mieszkalnej. Zabytki te, zgrupowane, sprawiały wrażenie zdeponowania w pojemniku wykonanym z tkaniny lub skóry (po opakowaniu nie zachował się żaden ślad). Ich największe wymiary wahają się w granicach 2,0—3,5 cm, grubość nie przekracza 3 mm. W profilu są one mniej lub bardziej podgięte. Analiza ich powierzchni górnych ujawnia ślady wcześniejszych odbić zgodnych z kierunkami odbić samych odłupków. Rzadkie są egzemplarze z negatywami odbić wielokierunkowych. Mając na uwadze ostatnie badania J. Budziszewskiego (1986), należy przyjąć, że pochodzą one z rdzeni odłupkowych z piętami krawędziowymi. W kilku wypadkach na powierzchni odłupków zachowały się ślady kory. Nie odznaczają się one ponadto specjalnie regularnym kształtem. Szczególnie ostatnia z wymienionych cech mogłaby świadczyć o dość dowolnym ich doborze. Charakter znaleziska wskazuje jednak, iż był to materiał wyselekcjonowany ze ściśle określonym przeznaczeniem. I tu skłonny jestem zgodzić się z ustaleniami J. Budziszewskiego, za którym przyjmuję, iż mógł to być wybrany surowiec do wyrobu grocików strzał.

Pozostałe odłupki (znalezione w „warstwie kulturowej”) charakteryzują się podobnymi cechami jak omówione wyżej. Wyróżniają się jedynie 4 okazy ze śladami gładzenia. Ich powstanie, zgodnie z ustaleniami D. Olaussona (1983) interpretuję jako rezultat użytkowania siekier.

Inwentarz krzemienney uzupełniają 3 wióry metryczne z krzemienia czekoladowego oraz 4 okruchy negatywowe.

Kończąc omawianie tej grupy zabytków, warto jeszcze wspomnieć, że w obrębie stanowiska znaleziono jeden liściak wykonany z krzemienia jurajskiego z północnej części Jury Krakowsko-Wieluńskiej. Jest on śladem penetracji tego terenu przez ludność kultury świderskiej (ryc. 8: 1).

Ryc. 9. Sięganów, stan. 3. Wybór zabytków krzemiennych. Krzemień czekoladowy

Rys. M. Cyrek

Selection of artifacts of chocolate flint

VII. INTERPRETACJA CHRONOLOGICZNO-KULTUROWA

Poza wspomnianym wyżej liściakiem i być może półtylczakiem (ryc. 8: 3), inwentarz krzemieny niemal w całości stanowi wręcz podręcznikowy przykład wytwórczości z początków epoki brązu. Prawie wszystkie znalezione na stanowisku narzędzia mają liczne odpowiedniki typologiczne w materiałach z tego okresu, w szczególności w zespołach tzw. episznurowego przykarpackiego kręgu kulturowego (np. J. Kopacz 1976; J. Kopacz, P. Valde-Nowak 1987a; 1987b; A. Pelisiak 1986a; 1988c). Cechą specyficzną tego zespołu, wyróżniającą go wśród stanowisk z wczesnego okresu epoki brązu w Polsce środkowej (J. Machnik 1977, Abb. 4), jest natomiast absolutne dominowanie surowców niemiejskowych: czekoladowego, świciechowskiego i pasiastego.

Dalszych danych do precyzyjnej klasyfikacji kulturowej dostarcza nam analiza ceramiki. Wszystkie odkryte na stanowisku fragmenty naczyń (poza jednym ułamkiem kultury pucharów lejkowatych) odpowiadają formom typowym dla kultury mierzanowickiej. Charakterystyczny ornament „sznurowy”, choć genetycznie związany z kulturą Chłopice-Veselè, w wersji odkrytej w Sięganowie, w szczególności wykonany sznurem luźno skręconym, spotykamy również na naczyniach tej kultury. Znamiennym jest także brak kubków, form charakterystycznych dla kultury Chłopice-Veselè.

Mając na uwadze powyższe ustalenia, uważam, że stanowisko w Sięganowie, stan. 3, jest pozostałością osadnictwa kultury mierzanowickiej. Skłonny jestem sądzić, że była to społeczność allochtoniczna. Hipotezę taką potwierdza skład surowcowy inwentarza krzemienego oraz sposób traktowania surowca. Zwraca uwagę znaczna wielkość porzuconych narzędzi i odłupków. Pewna rozrzutność w gospodarowaniu krzemieniem bardziej odpowiada społecznościom zamieszkującym w pobliżu ich złóż, a nie jak w wypadku naszego stanowiska, przebywającym w znacznym od nich oddaleniu. Sądzę, że opisywana tu sytuacja może świadczyć o pewnych przyzwyczajeniach w gospodarowaniu krzemieniem. Przypuszczam, że jest to istotna przesłanka wskazująca na migrację społeczności kultury mierzanowickiej z Wyżyny Sandomiersko-Opatowskiej.

Kończąc, pragnę dodać, że w trakcie badań stanowiska w Sięganowie odkryto dalsze punkty osadnictwa kultury mierzanowickiej w Polsce środkowej (w sumie jest ich 7). Poza jednym, są one umiejscowione w dorzeczu Grabi. Dwa z nich (w Łopatkach, stan. 11 i 12) były badane wykopaliskowo. Uzyskane tam materiały będą przedmiotem osobnego opracowania.

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne
w Łodzi

LITERATURA

Budziszewski J.

- 1986 *Wykorzystywanie tzw. krzemienia czekoladowego przez ludność Wyżyny Środkowopolskiej na przełomie neolitu i epoki brązu*, Warszawa (maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego).

Grygiel R.

- 1986 *The Household Cluster as a Fundamental Social Unit of the Lengyel Culture in Polish Lowland*, Prac. Mat. Łódź, Seria archeologiczna, Nr 31, s. 43—271.

Kopacz J.

- 1976 *Wstępna charakterystyka technologiczno-typologiczna wczesnobrązowego przemysłu krzemienego z Iwanowic, woj. Kraków*, A Polski, t. 21, s. 85—107.
- 1988 *Chipped Stone Inventories in North-Western Peripheries of the Early Bronze Age (EBA) Carpathian Civilization Zone*, „Godisniak”, Sarajevo (w druku).

Kopacz J., Valde-Nowak P.

- 1987a *From Studies on Flint Industries of the Circum-Carpathian Epi-Corded Cultural Circle (C.E.C.C.)*, „Archaeologia Interregionalis”, Warszawa, s. 183—210.
- 1987b *Episznurawo przykarpacki krąg kulturowy w świetle materiałów kamiennych*, A Polski, t. 32, s. 55—92.

Kulczycka-Leciejewiczowa A.

- 1979 *Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich. Krąg kultur naddunajskich* [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. II: *Neolit*, red. W. Hensel, T. Wiślański, Wrocław, s. 19—164.

Machnik J.

- 1977 *Frühbronzezeit Polens*, Wrocław.
- 1978 *Wczesny okres epoki brązu* [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. III: *Wczesna epoka brązu*, red. A. Gardawski, J. Kowalczyk, Wrocław, s.
- 1979 *Die Stellung der Iwanowice-Nekropole in frühbronzezeitlichen Kulturkomplex Mierzanowice—Kost' any-Nitra*, „Archives Suisses d'anthropologie générale”, t. 42, s. 87—99.

Olausson D. S.

- 1983 *Lithic Technological Analysis of the Thin-Butted Flint Axe*, „Acta Archaeologica”, 53:1982, København, s. 1—87.

Pelisiak A.

- 1985 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na osadzie kultury pucharów lejkowatych na stan. 1 w Dobroniu, woj. sieradzkie w latach 1982–1983*, Spraw. Arch., t. 37, s. 9–29.
- 1986a *Wczesnobrązowe materiały z Wrzasku-Zagłoby, stan. 1, woj. łódzkie*, Spraw. Arch., t. 38, s. 177–189.
- 1987 *Sięganów, stan. 3, woj. Sieradz. Badania 1986 r.*, „Informator Archeologiczny”, Warszawa, s. 84.
- 1988a *Sięganów, stan. 3, woj. Sieradz. Badania 1987 r.*, „Informator Archeologiczny”, Warszawa (w druku)
- 1988b *Łopatki, stan. 11 i 12, woj. Sieradz. Badania 1987 r.*, „Informator Archeologiczny”, Warszawa (w druku),
- 1988c *Neolityczne i wczesnobrązowe materiały ze stanowiska 1 w Bonowicach, województwo częstochowskie*, Prac. Mat. Łódź, Nr 33, s. 49–88.

ANDRZEJ PELISIAK

SIĘGANÓW, SIERADZ PROVINCE, SITE 3. A SETTLEMENT FROM THE BEGINNINGS OF THE BRONZE AGE

The settlement at Sięganów, site 3 (51°34'55"N 19°06'05"E) is located on an elevation composed of alluvial sands and gravels within the Końska river valley (Fig. 1). During two field seasons an area of 540 m² was explored yielding a post feature, 92 artifacts of flint and 5 of stone and 88 potsherds (Fig. 2). The materials occurred in a layer about 10 cm thick, within the alluvial sands, just under humus. The shed measured some 5 × 6.5 m, and in addition to a hearth contained a layer about 10 cm thick, derived from the decomposition of organic material. On its northern fringe were 7 stones which probably are construction elements of the shed wall.

The pottery includes fragments of pots with bosses under their rims (Fig. 3: 1). These forms are characteristic of the Mierzanowice culture (J. Machnik 1978, Pl. XX: 6, 7; 1979, Abb. 1: 10). Another group is represented by sherds of large vessels (Fig. 3: 2, 3; 5–8), occasionally with cord ornament (Fig. 3: 6, 7).

Four kinds of flint have been identified: chocolate, Świeciechów, striped and cretaceous erratic. The ratio of tools is high (according to J. Kopacz (1988) the tool index is 25). Bifacial axes are a characteristic form (Fig. 4: 1, 2). As a result of unskilled heaving one of the axes was broken (cf. D.S. Olausson 1983). Another group of flint tools comprises knives on flakes and some backed pieces (Fig. 5: 1, 6; 6: 2–4, 6) also made from axe flakes (Fig. 7: 3, 5, 6). Other forms include: a perforator (Fig. 8: 2), a truncated piece (Fig. 8: 3) and chunks (bipolar cores? — Fig. 9). Flakes form the most numerous group. A cache of 33 flakes, originally placed in an organic container (a small bag?) has come to light. The flakes seem to have been selected for the production of arrowheads.

Apart from a leaf point from the close of the Palaeolithic (Fig. 8: 1), the flint inventory is characteristic of the Early Bronze Age. On the basis of the characteristics of pottery and the kind of flint used (Table I) the site can be assigned to the Mierzanowice culture. The Mierzanowice people seem to have come to central Poland from the Sandomierz—Opatów Upland.

d